

Cümə axşamı, 26 iyun 1919-cu il, nömrə 212

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Pəncşənbə, 27 ramazanül-mübarək sənə 1337. 26 həziran 1919 sənə.

Türk və İslamlığa müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir. Məhəllə-idarə: Bakı, Vorontovski və Qubernski küçələrin künçündə 4 nömrəli evdə "Azərbaycan" idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Tək nüsxəsi 1 manat 50 qəpik.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 30 rubla, 2 aylığı 35 rubla, 3 aylığı 50 rubla. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 25 rubla, 2 aylığı 45 rubla, 3 aylığı 60 rubla. Elan fiatı: birinci səhifədə sətri 4 rubla, axırınca səhifədə sətri 3 rubla, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 2 rubla.

ruq. Oxuyub da məyus və mükəddər olmaq [kədərəlmək] məcburiyyəti hiss edib fikirlərə düşürük.

O mətbuat, baxüsus [xüsusan] Fransa mətbuatının bizim haqqımızdakı fikiri bizim Afrika vəhşiləri barəsində qərarlaşmış fikirimizin eynidir. O mətbuatın fikiri Qafqazda iki qisim millət vardır ki, onlardan birisi məzlum, digəri zalımdır. Zalım, əlbəttə biz imişik, özümüz də vəhşi, yırtıcı, mədəniyyət düşməni, ürfan müxasimi [düşməni] zalımlardan imişik. Bizim heç bir məziyyətimiz, heç bir fəzilətimiz yox imiş. Məhz bir vəhşət və dəhşət mücəssəməsi imişik.

Haqqımızda olan böylə bir fahiş və haqsız nəzər, yevropalılarda nədən və nədən hasil olmuşdur?

Bu nəzər, sənəldən bəri əleyhimizdə çalışmaqda olan düşmənlərimizin səy və əməklərinin məhsul və nəticəsidir ki, bizimlə Avropa arasında zənn edirsən ki, yıxılmaz, deşilməz, keçilməz bir "səddi-İskəndər" əmələ gətirib və bizi "yəvəc və məcuc" mənzələsində [yerində] qoymaqla əbədi bir zindana məhkum və açılmaz bir tilsimə salmışdır.

Əcəba, Avropaya göndərmiş olduğumuz mürəxxəslərimiz [nümayəndələrimiz]

1919[-cu il] həziranın [iyunun] 28[-i] cümə günü saat 11-də Azərbaycan Məclisi-Məbusanının növbədən xaric iclası olacağı elan olunur.

T-157

BAKİ TİCARƏT VƏ SƏNAYE İTTİFAQI

Düyü, səbzə, pambıq və neft istehsalatı [neft məhsulları], ticarət və qeyriləri ilə maraqlananları cümə günü həziran ayının 27-sində axşam saat 5-də Birjanın salonunda (Qorçakovski, nömrə 1) vaqə olacaq iclasa dəvət edir. Ticarət, Sənaye və Ərzaq nazirinin binagüzarlığına binaxən [sərəncamına əsasən] həll ediləcək məsələlər:

- 1) Kuban ilə mal dəyişilməsi barəsində;
2) Padşahlıq [dövlət] pullarının kursu artması barəsində.

T-156

"SƏDDİ-İSKƏNDƏR"

Avropa mətbuatının bizə çatan alayırımçıq xəbərlərindən bizə, bizim istiqlalımıza, bizim müqəddəratımıza aid yazılarını böyük bir maraqla arayıb oxuyu-

1919 Həziranın 28-cü gecəsi saat 11-də Azərbaycan Məclisi Məbusanının növbədən xaric iclası elan olunur.
BAKİ TİCARƏT VƏ SƏNAYE İTTİFAQI
Düyü, səbzə, pambıq və neft istehsalatı, ticarət və qeyriləri ilə maraqlananları cümə günü həziran ayının 27-sində axşam saat 5-də Birjanın salonunda (Qorçakovski, nömrə 1) vaqə olacaq iclasa dəvət edir.

1919 Həziranın 28-cü gecəsi saat 11-də Azərbaycan Məclisi Məbusanının növbədən xaric iclası elan olunur.

BAKİ TİCARƏT VƏ SƏNAYE İTTİFAQI
Düyü, səbzə, pambıq və neft istehsalatı, ticarət və qeyriləri ilə maraqlananları cümə günü həziran ayının 27-sində axşam saat 5-də Birjanın salonunda (Qorçakovski, nömrə 1) vaqə olacaq iclasa dəvət edir.

T-156

"Səddi-İskəndər"
Avropaya göndərmiş olduğumuz mürəxxəslərimiz [nümayəndələrimiz]
ruq. Oxuyub da məyus və mükəddər olmaq [kədərəlmək] məcburiyyəti hiss edib fikirlərə düşürük.

İrən-Azərbaycan
Böyük vəhşiləri barəsində qərarlaşmış fikirimizin eynidir. O mətbuatın fikiri Qafqazda iki qisim millət vardır ki, onlardan birisi məzlum, digəri zalımdır.

1919 Həziranın 28-cü gecəsi saat 11-də Azərbaycan Məclisi Məbusanının növbədən xaric iclası elan olunur.
BAKİ TİCARƏT VƏ SƏNAYE İTTİFAQI
Düyü, səbzə, pambıq və neft istehsalatı, ticarət və qeyriləri ilə maraqlananları cümə günü həziran ayının 27-sində axşam saat 5-də Birjanın salonunda (Qorçakovski, nömrə 1) vaqə olacaq iclasa dəvət edir.

1919 Həziranın 28-cü gecəsi saat 11-də Azərbaycan Məclisi Məbusanının növbədən xaric iclası elan olunur.

BAKİ TİCARƏT VƏ SƏNAYE İTTİFAQI
Düyü, səbzə, pambıq və neft istehsalatı, ticarət və qeyriləri ilə maraqlananları cümə günü həziran ayının 27-sində axşam saat 5-də Birjanın salonunda (Qorçakovski, nömrə 1) vaqə olacaq iclasa dəvət edir.

T-156

"Səddi-İskəndər"
Avropaya göndərmiş olduğumuz mürəxxəslərimiz [nümayəndələrimiz]
ruq. Oxuyub da məyus və mükəddər olmaq [kədərəlmək] məcburiyyəti hiss edib fikirlərə düşürük.

İrən-Azərbaycan
Böyük vəhşiləri barəsində qərarlaşmış fikirimizin eynidir. O mətbuatın fikiri Qafqazda iki qisim millət vardır ki, onlardan birisi məzlum, digəri zalımdır.

"Azərbaycan" qəzetinin 212-ci nömrəsinin 1-ci sahifəsi

bu səddi yara biləcək və bu tilsimi açma biləcəkdirlərmi?

İştə, mühüm bir məsələ!

Düşmənlərimiz bu işdə də bir çox çalınmışlardır. Azərbaycan mürəxxəsləri ehyanən [birdən] bunların yalan və iftira və böhtandan qurulma kələklərini açar qorxusu ilə mürəxxəslərimizin üzərinə olmanın böhtanlar atmaqla onları da Avropa nəzərində ləkələndirmişdirlər. Bunun nəticəsi olacaqdır ki, fransız qəzetələrindən ən nəzədikbinləri [dar görüşlüləri] mürəxxəslərimizin Parisə vürudunu [gəlişini] bir taqım nalayiq sözlərlə “təbrik” edib öz münasibətlərini bildirmişdirlər.

Bunun üçündür ki, Parisdəki mürəxxəslərimizin vəzifəsi dedicə ağır və müşküldür. Bir tərəfdən öz böhtanlanmış adlarını təbriə etdirmək [təmizə çıxarmaq], digər tərəfdən düşmənlərin tilsimini qıraraq həqiqəti meydana çıxarmaq nə qədər məharət və ustadlıq istər.

Qəzetəmizin dünənki nömrəsindəki xəbər ki, mürəxxəslərimiz “Dördlər” tərəfindən hüsurə qəbul edilmişdirlər, bizə bir taqım ümidlər verir və bunu təbşir edir [müjdələyir] ki, Avropada dəllalliq edən və özünü pula satan məsləksiz mətbuat olmaqla bərabər, doğruluq sevən adamlar, cəmiyyətlər və işin ciddiyətini nəzərə alıb da hər tərəfin sözünü və şikayətini dinləməklə, birgözlü və birqulaqlı olmaq istəməyənlər dəxi vardır. Binaənileyh [ona görə], düşmənlərimizin “səddi-İskəndər”i əslində saxta bir sədd, tilsimləri aldatma bir tilsim olduğundan, hümmət və həmmiyyətimiz sayəsində bu səddi uçurmaq və bu tilsimi açmaq imkanına ümidimiz çoxdur.

Əgər bu işə müvəffəq olarsaq, av-

ropalılardan gözləri açılıb da baxıb görələr ki, sədd arxasında olanlar zənni-batillərinin əksinə olaraq yəqinc-məqinc deyil, bəlkə özləri kimi adi insanlardır ki, nə zalımdırlar, nə mədəniyyət düşmənidirlər, nə ürfan ədüvvləridirlər [düşmənləridirlər], bəlkə [əksinə], alicənab, mərhəmətli, insafli, tərəqqi və təkamülə mail bir qövmdür ki, müxalif tərəfin təsvir və tərif etdiyinə heç də oxşayışları yoxdur.

O halda işlər açılar və ikigözlü Avropa öz zəlalətini də [yanlış yolda olduğunu da] anlar, düşmənlərimizin deyil yalnız bizə qarşı, bəlkə bütün insanlığa, ümum aləmi-bəşəriyyətə qarşı xəyanətlər etmiş olduğunu dərk ilə xainlərə bizimlə bərabər lənətxan olar [lənət oxuyar].

Hacıbəyli Üzeyir

İRAN – AZƏRBAYCAN

Bu mövzuda qəzetəmiz ilə Tehran mətbuatından möhtərəm “İran” qəzetəsi arasında bir münaqişə vəqə olduğunu qarelərimiz [oxucularımız] bilirlər. “İran” qəzetəsi Cümhuriyyətimizə “Azərbaycan” isimi vermək haqqında olmadığını, biz isə bunun əksini isbat edirdik. “İran” qəzetəsinin tərəfindən yazılan son məqaləsinə cavab yazmaq üzrə ikən posta məzkur [adı çəkilən] qəzetənin 454-cü nömrəsini gətirdi. Bu nömrədə “Qəzavət tarixi” ünvanı ilə “İsmayıl Əfşar Tarəmi Azərbaycanı” imzası ilə müfəssəl bir məqalə nəşr edir. “Elmi-intiqad və azadiyi-mətbuat” [tənqid elmi və mətbuat azadlığı] naminə dərci təqaza olunan [lazım görülən] bu məqalə Bakı ilə Tehran arasında olan

mübahisəyə iştirak edərək, kəndisi iranlı ikən haqqın biz tərəfdə olduğunu tarixi və elmi bir surətdə isbat edir. Bu müfəssəl məqaləni tərcümə ilə aşağıya dərc edirik.

İştə “İran” qəzetəsində mündəric [dərc olunan] məqalənin eynən tərcüməsi:

439 və 440 nömrələrinizdə ədibi-maarifpərvər M. Ə. Rəsulzadə əfəndinin qələmi ilə yazılmış Azərbaycan haqqında bir məqalə dərc edilmişdir. “İran” qəzetəsi dəxi haman məqalənin zeylində [həşiyəsində] bəzi mətləbləri tənqid etmişdi. Bu münaqişəyə mən də iştirak etmək istədim. Fəqət bu iştirakımla mən Azərbaycan hökumətinin İran üzərində siyasi təsiratından sərf-nəzər yalnız bir həqiqəti-tarixiyyənin kəşfi üçün səy edəcəyəm. Çünki məşhur müvərrixlərdən [tarixçilərdən] Füstəl de Kulanj der ki, tarixi ehsasati-vətəniyyə [vətən duyğuları] ilə qarışdırmaq hər zaman möhlikdir [təhlükəlidir]. Onlardan birisi elm, digəri isə fəzilətdir.

Şərq və qərb müvərrixləri ilə coğrafiyyunlarının rəylərinə görə Azərbaycan Zaqafqaziyanın qismi-şərqisindən, İrəvan, Naxçıvan və bütün İran Azərbaycanı, bütün Xəmsə vilayətləri, Tarəm, Təvaliş-Gilan həvalisindən bir qismi ilə Həmədan və Qəzvindən ibarət olmuşdur. Rzaqulu xan Lələbaşı ki, Rus-İran müharibəsinin müasirlərindəndir, “Rövzətüs-səfa”nın 10-cu cildində deyir ki, Azərbaycan keçmiş zamanlarda Bakı bəndərindən [limanından] Xalxala qədər tulən [uzunluq dairəsi boyunca] 95 fərsəng və Macərvan qəsəbəsiindən cəbəli-Sinaya [Sina dağına] qədər ərzən [en dairəsi boyunca] 55 fərsəng bir məsahədə [ərazidə] vəqə olmuşdur.

Eyni məzmununda təfsilat “Bustanüs-səyahət” ilə digər əsərlərdə dəxi məzkur [qeyd edilir] ki, mətləb uzanmasın deyə zikrindən sərf-nəzər edirik.* Bu həqiqəti-tarixiyyə kəşf olunarsa, “İran” qəzetəsinin, vətənlərinin əski nami-müqəddəsini [müqəddəs adını] ehya etmələri [diriltmələri] üçün azərbaycanlıları haqlı görəcəyini ümid edirəm.

Əxlaq, adət [adətlər] və dil bərasində də dəxi bir taqım şeylər zikr edilmişdi. Bunun doğru olduğunu dəxi isbata lüzum yoxdur. Zira Qəzvindən birisi qalxıb da Qubaya müsafirət eylesə [səfərə gətirsə], yalnız əxlaq, adət və dil birliyində deyil, şivə və ləhcənin dəxi eynilə bir olduğunu görər. Bu gün bir tehranlı ilə bir şəmيرانlı ləhcələri arasında fərq vardır. Mazandaranlı ilə dəməvəndlinin şivələrindəki fərq isə daha bəllidir. Bu böylə ikən, aya [görəsən], azərbaycanlıların bir cinsdən və bir irqdən olmadıqlarını iddia etmək qabilmidir?

Şimdi görəlim Amerika və İngiltərənin bitərəf üləması [alimləri] bu xüsusda nə deyirlər.

Professor Nikerld Krayblis deyir ki: 1907-ci ildə Amerika asari-ətiqə [arxeologiya, qədim əsərlər] mütəxəssislərindən bir heyət Azərbaycanı tədqiq üçün getmiş idi. Bu heyət kəndi məruzəsində deyir ki:

“Türküstan ilə Kürdüstan arasında Azərbaycan mahallarında çini və zürufat [qab-qacaq] kimi qədim türk asari-ətiqə-

* Bu xüsusda şübhələri olanlar İstəxri, Müqəddəsi, Yaqt, Əbül-Fəda, Həmdullah, Hafiz və Katib Çələbiyə rücu buyursunlar [müraciət etsinlər].

sinə təsadüf edildi. Hətta bəzi sikkə və kətbələr [kitabələr] üzərində uyğurca yazılar vardı.” (Uyğur əski Azərbaycan hökumətinin rəsmi lisanı olmuşdur.)

Eyni professor ingilis üləmasının əsərlərindən birisindən nəql edir ki:

“Turan haqqındakı tədqiqat getdikcə genişləyir, Asiyayı-Vüstanın [Orta Asiyanın] hər tərəfində bu millətin əsərlərinə təsadüf olunur. Burası bizcə mühəqqəddir [şübhəsizdir] ki, İrənin ətrafı türklərlə mühat olub [əhatələnib], qədim iranilərin (Aryəni-qədim) ilk müharibəsi Azərbaycanda türkləri ilə vəqə olmuşdur.”

Məzkur [adı çəkilən] professor deyir ki, türklərin iranilərdən daha əvvəl Azərbaycanda sakin olduqları ədillə və bərahin [dəlillər və sübutlar] ilə sabitdir.

Professor Nikerld Krayblisin təlif etdiyi [yazdığı] “Məsələyi-Şərqyyə” [Şərq məsələsi] nam kitabında (61-64-cü səhifələr) aryənlərin Azərbaycandakı arizi [sonradan gəlmə] və ani olduğu haqqında bir çox sübut və dəlillər vardır və Azərbaycan həmişə türklərin olmuşdur. Bunu tarix asanlıqla isbat edir.

Tarixi-qədimdən əldə mövcud olan nə varsa, yunanlılardan nəql olunmadır. (Tövrat ilə bəzi ortadan itmiş İrən və Hind asarından [əsərlərindən] sərf-nəzər.) Yunanlılar müfrit [ifrat] bir təəssübi-milliyə bəslədiklərindən və Şərq-qədim lisani-tarixiyyəsinin [tarixi dilinin] ədəmi-müsaidəsindən [oxunmağa əlverişli olmamasından] dolayı tarixi bir çox əfsanələr və yalanlarla doldurdular.

19-cu əsrə qədər tarixi-qədim haqqında yunan asarından başqa əldə bir vəsiqə yox idi. 19-cu əsrin tülusunda [doğuşunda] bir çox ingilis, firəng və alman

üləmasının hümməti ilə keçmiş ölü dilləri həll olunaraq, bu vasitə ilə asari-qədimdən mövcud olmayan bir çox tarixi həqiqətlər açılmış oldu. Kətibələr [kitabələr] kəndisinə heç bir əl sürülmədən samit [dinməz] və sabit bir halda qədim dövrlərin sərgüzəştini bizə nəql edirlər.

Avropa üləması kəşf olunan bu kətibələr sayəsində bilmişlər ki, Kəldə və Asur dövlətlərinin təşkilindən əvvəl və aryanilərin qərbə doğru olan hərəkətlərindən daha müqəddəm [qabaq] Orta Asiyada digər millətlər sakin olmuşlardır. O millətlərin dilləri tədqiq olunduqda, türk cinsinə mənsub olduqları və bu günlər türklərilə həmcins olduqları aşkar olur.

Bu millətlərdən “Akkad-Sumer” denilən bir qismi Beynənnəhreyndə [ikiçayarasında], “Hett”lər Anadoluda, “Urardhu”lar Azərbaycanda mütəvvətin olmuşlar [özlərinə vətən tutmuşlar]. Kilikiya, Beynənnəhreyn və Azərbaycanda bir çox kətibələr bulunmuşdur ki, üləma onlardan bəzisini oxuya bilmişlərdir.

Bu kətibələrdən sabit olmuşdur ki, məzkur [deyilən] millətlər böyük bir mədəniyyətə malik olmuşlar. Vəqtən [vaxt baxımından] tarixi müəyyən olmayan bir zamanda övladi-Sam [Samın övladları], Cəzirətül-ərəbə [Ərəb yarımadasına] (Akkad-Sumerə) həmlə edib, onlarla ixtilat edərək [qaynayıb-qarışaraq] “Hammurapi-Akkad” mədəniyyətinin əsasını vəz etdilər [əsasını qoydular]. O zamanlarda ariya millətləri şərqdən hücum edərək nagəhani bir istila nəticəsində urardhu və hett millətlərini məhv edərək ermənilər Azərbaycanda, frakiyalılar da Anadoluda sakin oldular.

Oksford Darülfünununun [Universite-

tinin] aliqədr professorlarından Says deyir ki:

“Turaniilər bu böyük mədəniyyətin əsasını vəz etdilər. Məqsəd növi-bəşərin mədəniyyəti-əvvəliyyəsidir [ilk mədəniyyətidir] ki, əgər iranilər onu məhv etməsəydilər, bizə ondan böyük yadigarlar qalacaqdı. Fəqət İrən istilası bu təməddünü [mədəniyyəti] məhv eylədi. İrənilər ancaq kəndi məmləkətlərində bir əsəri-təməddün [mədəniyyət əsəri] göstərə bildilər. Yoxsa mütəvaliyən [ardıcıl] icra olunan hərblər nəticəsində müştərək bir Urardhu-İrən mədəniyyətini vücuda gətirəmmədilər.*

Üləmanın bəzisinin əqidəsi bu mərkəzdədir ki, kürd, gürcü, talış urardhu nəslindəndirlər. Urardhu ləfzi ilə kürd ləfzi arasında şəbahəti-təmmə [tam oxşarlıq] vardır. Bu millətlər kəndi istiqlalyyətlərini qaib etdikdən sonra İrən mədəniyyətinin qarşısında duramayıb məhv olmuşlar. Hettlər daima Azərbaycanı fəth etməyə qəsdində olmuş, yeni təərrüzlərdə [hücumlarda] bulunmuşlar. Onlardan bir qismi Azərbaycana daxil olub İrən din və əxlaqını qəbul etmişlərdir.

Bu mütəliədən məlum olur, Turan millətləri mütəməddin idilər və Avropanın məruf üləmasının [tanınmış alimlərinin] dediyinə görə, Babil mədəniyyəti Turan mədəniyyətinin bir surəti-mütəkamili [kəmilləşmiş bir surəti] idi. Böylə ikən “İrən”

* Turani-qədim təməddünü haqqında aşğıdakı kitablara müraciət oluna: Masir, “Tarixi-milləli-məşriq” [Şərq millətləri tarixi]; Says, “Yek hökuməti-fəramuş şüddə” [Unudulmuş bir hökumət]; Vamberi, “Milləti-Türk”; Kinq, “Tarixi-Akkad və Şumer”.

qəzetəsinin “be-vasiteyi-vürudi-moğol” [“monqolların gəlişi vasitəsi ilə”] deyə yazması mövcubi-heyrətdir [təəccüb doğurur]. Görünür ki, qəzetə bu xüsusda Mətinüssəltənəyə nəzirə yapmışdır. Mərhum Mətinüssəltənə qeyrətinin şiddətindən xuddarlıq edəmməyib [özünü saxlaya bilməyib] “vəhşi türklər islamı məhv və nabud [yox] etdilər” deyə yazmışdı.

Halbuki münsiflər [insaf sahibləri] təsdiq edərlər ki, türk millətinin islama olan xidməti heç bir zaman unudulmaz. Türklərin Səlibiyyəna [Xaçlılara] qarşı müdafiəsi, Təbəristanı slavlardan təmizləmələri (6-cı əsr, “Kamil”, cild 11 və 12), Batu[nun] bu xüsusdakı qəhrəmanlıqları – ki onun sayəsində slavlər birboyuna [özbaşına] 5 yüz sənə artıq hərəkət edəmməz oldular – İslam hüdudunun Kiyev, Varşo, Krakov, hətta Vyana hasarlarına qədər dayanması və səkkiz milyon hindilərin müsəlman edilməsi – ki bu gün dəxi onlar[ın] müsəlman aləmi haqqındakı dad və fəryadlarının nə dərəcədə müəssir [təsiri] olduğunu görürüz – əcəba, bunlar türklərin xidməti deyilmidir? Oğuz, Tuman, Atilla, Çingiz, Teymur, Fateh, Səlim, Süleyman, Nadir, Ağə Məhəmməd xan kimi sərdarlar, Çingizin “Yasa”sı, Teymurun “Tüzük”ü kimi qanunlar, Süleyman Qanununun əsəri əcəba unudularmı?

* * *

Ərəb istilasından sonra Azərbaycan Ərəblərin istilası zamanında Azərbaycandakı türklər hettlərlə urardhu bəqasından [qalıqlarından] ibarət idilər. İrən məzhəbi ilə adət [adətləri] və əxlaqı onlara nüfuz etmiş idi. Rəşid və Məmun zamanlarında iranilər xüləfa dərbarında [xə-

lifə sarayında] böyük nüfuz qazandılar. Bu nüfuz bir dərəcəyə qədər irəliləmişdi ki, əgər Mötəsim tədbir görməsə, bütün ərəb hökumətinin iranilərə intiqal etmək [keçmək] qorxusu vardı.

Türklərdən ibarət məxsus bir qoşun təşkil edərək bu vasitə ilə Mötəsim farsların nüfuzunu kəsirləmişdi [qırmışdı]. Fəqət ərəblər bundan müstəfid olamıyaraq [istifadə edə bilməyərək], aralarına əvvəlkindən daha ziyadə bir ixtilal düşdü. Bir dərəcədə ki, türklər istəmədikləri xəlifəni əzl edir [taxtdan salır], yerinə istədiklərini nəsb eyləyirlər [taxta çıxarırdılar]. Buna görə də xüləfa məcbur oldular ki, türk qoşununu paytaxtdan uzaqlaşdırıb sərhədlərə göndərsinlər. Bunlardan bir qismini slav-qırçaq qabağını saxlamağa göndərdilər. Bunlardan bir qismi Azərbaycanda qalaraq Cüstaniyan və sairə kimi Azərbaycan hökumətini təşkil etdilər.

O zamanlarda səlcuqlar Xorasandan gəlib Azərbaycana tutdular. Azərbaycan bu sülaləyə intiqal eylədi. Səlcuqların intiqrazında [çöküşündə] səlcuq şialərindən olan Atabəylər Azərbaycanda səltənət etdilər. “Əlfi” və “Kamil” tarixlərindən məlum olur ki, Atabəylər zamanında türk xanvadələrindən [ailələrindən] bir çoxu Türkistandan Azərbaycana gəlib burada sakin olmuşlardır. Qırçaq səfərində bu müsəlman olmuş türklərdən bir çoxu ərəb ordusunda idi. Fəqət məlum idi ki, Azərbaycan düşmənləri bulunan ermənilərlə deyləmlilərə qarşı müqavimət edəmməyəcəkdi. Bu sıralarda idi ki, Azərbaycan yarlığı Qaani-əzəm [Böyük Xaqan] tərəfindən Hülaküyə vagüzar olundu [tap-

şırıldı].

Hülakü müxtəlif türk qəbiləsindən 32-sini ayıraraq Bağdad ilə Azərbaycan səmtinə rəvanə qıldı [yola saldı]. Bütün Turanda zəfər tərənləri çalındı. Car çəkildi ki, Pürcəkin xanvadəsinin ən şücaətli bir cavanı Qərbi Turanı mühafizə eyləməyə gedir. Elxani-əzəm Bağdaddan Azərbaycana gəldi. Türk qəbilələrindən ötrü qışlaq və yaylaqlar təyin eylədi. Bu günlər Azərbaycan milləti təşkilatının övci-əlaya [zirvəyə] yetişdiyi günlərdir. Elxan Marağada ikən dari-üqbaya rəhlət etdi [əbədiyyət evinə köçdü]. Nəvələri Qazan xan ilə Olcaytu Azərbaycan millətinin rükünü [təməlini, dayağını] möhkəmləndərək onu dini-islamla qüvvətləndirdilər. Xacə Rəşidəddinin yazdığına görə, bir dəfə 200.000, digər dəfə 400.000 türk islama müşərrəf oldu.

Slavların (rusların), ermənilərin, gürcülərin, sonra da Cebe və Subutay nam cəngavərlərin istilasına ilə hasil olan qətləmlər vasitəsilə Azərbaycanın farsları məhv olmuşlardır. O gündən bu günə qədər bir ovuc ermənidən savayı bütün Azərbaycan əhalisi türk və müsəlmandır.

Sultan Olcaytu Azərbaycanda bir təqim təcəddüdlər [yeniliklər] vücuda gətirdi. O cümlədən olaraq, Azərbaycan paytaxtını Marağadan Sultaniyyəyə köçürdü. Məttəəssüf [təəssüf] ki, tündbadi-həvadisə [hadisələrin tufanına] qarşı bu bina davam edəmməyib məhv oldu.

Bu gün Azərbaycanın o böyük paytaxtından bir məzar qübbəsi qalmışdır. Bu qübbə illərin təsirinə müqavimət edərək qalmışsa, əxlafların [övladların] naxələfliyi üzündən o əsər dəxi xarabaya üz tutmaq-

dadır. Hər sabah günəş o qübbə üzərinə tulu edərək [doğaraq] inikasatı [əksləri] ilə bizə türk millətinin fütuhət və iftixaratını [fəthlərini və fəxr edilməyə layiq hadisələrini] yad etdirir.

Azərbaycan Elxaniyan [Elxanilər] sülaləsinin inqirazından [çöküşündən] sonra Çobaniyan [Çobanilər] sülaləsinə intiqal edir [keçir]. Bunlar Azərbaycana idarədən aciz qaldıqlarından, qəbilələrdən bir çoxu babalarının qədim yolunu tutaraq Anadoluya köçürlər. Teymurun zühuru və Anqara vəqəəsindən sonra bu qəbilələrdən bir çoxu təkrar Azərbaycana övdət edirlər [qayıdırlar]. Bədəhu [sonra] Şeyx Səfinin irşadət [təbliğatı] ilə şiə məzhəbini qəbul edib Anadoludakı qardaşlarını da bu məzhəbə daxil etdirirlər.

Şah İsmayılın zühurundan sonra Anadoludakı azərbaycanlılar Şah Abbasa köməyə gəlirlər. Fəqət Osmanlı hökuməti bunlara mane olduğundan bir qisimi Anadoluda qalırlar. (Bu gün Osmanlı azərbaycanlıları Amasiya və Anqara vilayətlərində 500.000 miqdarında olub kəndlərinə qızılbaş denilməkdədir.)

Elxan sülaləsinin inqirazından sonra Şah İsmayıl Əfşar qəbiləsini Xəmsə, Marağa, Qarabağ və Şirvan vilayətlərinə, Qacar qəbiləsini də Səlmas, Gəncə və İrəvana məmur eylədi.

Şah İsmayıl zamanında Azərbaycan ədəbiyyatı rəvac eyləmişdir. Təqribən demək olar ki, Şah İsmayıl Azərbaycan ədəbiyyatının binasını vəz eyləmiş [binasını qoymuş] və kəndi “Divani-türkisini” [Türk dilində divanını] yadigar olaraq buraxmışdır. O zamanın böyük şüərası Azərbaycan türkcəsinin ehyasına [canlandırılmasına]

çalışmışlardır. Füzuli, Müseyib xan Təkəli, Şani Təkəli, Sadiq Əfşar, Həsən Türkmən və Yusif Qarabaği o zamanın türkcə yazar şairləridir. (“Təzkireyi-Sadiq” ilə “Töhfe-yi-Sami”yə rücu [müraciət] oluna.)

Azərbaycanlılar səfəviyyə və əfşariyyə və onlardan sonra zamanında kəndi ədəbi-siyasi təşkilatlarını qururdular. Bu zamanda rus militarizmi həmlə edərək Azərbaycanın bir qitəsinə [hissəsinə] digərindən ayırdı, möhtərəm şəhid Cavad xan ilə İbrahimxəlil xan, Mirhəsən xan və sair bu kimi qəhrəmanların rəşadət və müqaviməti istilanı qurtara bilmədi. Azərbaycanın qismi-şimalisi yüz sənədən ziyadə rus əsarətində qaldı, tainki hürriyyətin sədayi-fərəhfəzası [fərəhləndirici səsi] üfqə-ələmdə tərənnümsəz olub Rusiya militarizmi elani-iflas eylədi. Bunun üzərinə Azərbaycan məmləkəti təkrar qəddini düzəldərək təməmeyə-ələmə elani-istiqlal etdi.

Bu üçüncü dövredir ki, azəri türkləri kəndi azadlıqlarının binasını qurmaq üçün və azadlıq düşməni olan Azərbaycan düşmənlərinin dəfi üçün mübarizə edirlər. Əlbəttə ki, edəcəklər və kəndi cavanlarının fədakarlığı sayəsində Azərbaycan istiqlalını paydar [möhkəm] etməklə müzəffər olacaqlardır.

Azərbaycanlı qardaşımızın, tərəcəməsi yuxarıda məzkur [qeyd edilən] bu məqaləsinə “İran” qəzetəsi uzun-uzadıya cavab verir. Bittəb [təbii olaraq], onun dəlil və sübutları ilə müvafiqət edəmməyir [razılığa bilmir]. Bu xüsusda ayrı bir vaxt.

M. Ə. Rəsulzadə

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ*(Royter acentaliyindən)***Şərqi Qaliçədə**

Şərqi Qaliçədə Polşa əsgərləri bir çox əsir və külli miqdarda qənaimi-hərbiyyə [hərbi qənimət] almışlardır.

Kolçakın hücumu

Omskdan Kolçakın verdiyi teleqrafa görə, Vyatka tərəfə hücum davam etməkdədir. Perm dəmiryolundan şimala tərəf olan əsgərlər bir neçə bolşevik dəstəsini pərişan etmişlər.

General Foş

Almanların sülh müahidənaməsini [səzişini] imza və ya mütarikəni qət etmək [atəşkəsə son vermək] niyyətində olmaları cavabını gözləməkdən ötrü fransız generalı Foş Lüksemburqdan Parisə dəvət edilmişdir.

- İstanbulda, Yıldız sarayında vəqə olan yanğından Sultan həzrətlərinə məxsus olan saray yanıb məhv olmuşdur.

- Bolşevik əleyhinə olan qüvvə Krasnaya Qorka tabyasını [istehkamını] işğal etmişlərdir. Bu yer Fin boğazında Kronştadtın rubərusundadır [üzbəüzündədir].

- Dabravollar tərəfindən Lumbun ilə Kuları işğal edilmişdir. Düşmənlər cənub tərəfinə püskürdülüşlərdir. Ümumi ricət [geri çəkilmə] nişanələri müşahidə edilir.

- Petroqradaşın üzərinə hücum davam edir. Petroqradaşın 45 ağac cənub-qərbində və-

qə Volosovo mövqifi [stansiyası] işğal edilmişdir. Bolşeviklərin 8-ci və 16-cı alayları məhv edilmişdir.

- Katçində bolşeviklər ciddi həmləyə hazırlaşırlar.

- Bu yaxınlarda Parisdə əməllərin [fəhlələrinin] işə başlayacaqları gözlənilir. Zira dəmiryolunda əhval yaxşılaşmışdır. Kömür mədənlərində olan əməllər ümumi tətıl etməyə qərar vermişlərdir.

- Qaradağda getdikcə üsyan vüsətlənir [genişlənir]. Üsyançılar Serbistanın istila qoşunlarına hücum edirlər. Bunlar arasında qızğın müharibə olur.

- Bolşeviklər Feodosiya şəhərini tərk etdiklərini elan edirlər. Müharibə Feodosiyanın 50 verst qərbində vəqə olmaqdadır.

Yekaterinodar - İngilislər tərəfindən ərəb hökuməti təşkil edilməsi ərəblərin köhnə cahangirlik məqsədini irəliyə sürdüynə və Məkkədə xilafət təşkil etmək istədiklərinə bais olub, bu işlər Misirdə ingilis hökmranlığına zərbə endirəcəyi üçün Türkiyənin Müttəfiqlər arasında təqsim edilməsi [bölünməsi] layihəsi rədd edilmişdir. Həman layihəyə görə, Türkiyənin əlində Bursa və Samsun xətti qalırdı ki, bu yerlərin əhalisi türklərdən ibarət idi. Sultanın Bursaya göndərilməsi qərarı da təbdil edilmişdir [dəyişdirilmişdir]. Sultan İstanbulda qalacaqdır.

Yekaterinodar – [Damad] Fərid paşa tərəfindən yeni təşkil edilmiş Kabinə is-

tefa vermişdir. Bu istefaya səbəb İzmir vilayətinin istila edilməsidir.

- Şura hökumətinin simsiz teleqrafı xəbər verir ki, bolşeviklərin aeroplanları Uralsk şəhərini bombardman edir.

- İyun ayının 22-də cəbhə barəsində verilən məlumatdan anlaşılır ki, bütün cəbhələrdən Şura qoşunları ricət edirlər [geri çəkirlər]. Şərq cəbhəsində admiral Kolçakın güclü qüvvəsi irəliləməyə başlamışdır. Xarkov dairəsində qırmızı qoşun nəfəratı [əsgərləri] ricət edir.

SÜLH ƏTRAFINDA

İstanbul qəzetələri yazırlar ki, Türkiyə mürəxxəslərinə [nüməyəndələrinə] böylə düsturüləmə [təlimatnamə] verilmişdir:

1) Türkiyə hökuməti Türkiyənin mandat üzərinə idarə edilməsi prinsipinə etiraz edir və tələb edir ki, Türkiyə tam müstəqil yaşasın.

2) Türkiyə hökuməti Amerika rəisi-cümhuru Vilsonun sülh əsaslarına istinadla bu tələbdə özünü haqlı görür.

* İstanbuldan xəbər verilir ki, Babi-ali Etilaf [Antanta] dövlətlərinə məlum etmişdir ki, Türkiyə hökuməti şərq vilayətlərə mükəmməl muxtariyyət verir. Hələlik Müttəfiqlərdən cavab alınmamışdır.

İmza etmək istəyirlər

Noske, Erzberqer sülh müahidənaməsinin imzalanması tərəfdarıdır. Bu xəbər Parisdə böyük şadlığa bais olmuşdur.

Lion - General Foş Müttəfiqlər qoşunlarının, o cümlədən Lehistan [Polşa], Romaniya və Çex-slovak qoşunlarının başında duracaqdır. Hərgah düşənbə [bazar ertəsi] gününədək almanlar sülh müahidənaməsini imza edəcəklərinə razılıqlarını verməsələr, dərhal nemeslərə qarşı hərbi və iqtisadi tədbirlər ittihaz ediləcəkdir [tədbirlər görülməcəkdir].

Almaniya hökuməti sülh barəsində

Almaniya hökuməti müttəhid [birgə] mətbuat nümayəndələrinə vəkil etmişdir məlum edə ki, Almaniya Müttəfiqlərin sülh müahidənaməsini imza etməkdən ona görə imtina edir ki, bu sülh Almaniyanın iqtisadi dağılmasına, şəərəfsiz siyasətinə və bir çox nəşillərin əxlaqən məhv edilməsi deməkdir. Bu müahidənamə Vilsonun 14 maddəli məramnaməsinə müvafiqət etməyir [uyğun gəlmir]. Amerika gərək bu işə müdaxilə eylesin və yaxud bəyan etməlidir ki, bu işi etməkdən acizdir.

QƏZETƏLƏRDƏN**Tsaritsına kömək**

"Volna" qəzetəsi xəbər verir ki, 15 iyunda Yekaterinodardan çıxmış olan şəxslər xəbər verirlər ki, mərkəzi Rusiyadan və Hacı-Tərxandan Tsaritsına bolşeviklər üçün külli imdadiyyə gəlmişdir. Tsaritsın altında Qırmızı ordunun halı möhkəmdir.

Yaponlar qərq edilən gəmilərin pulunu istəyirlər

Yaponiyanın sülh mürəxxəsləri [nü-

mayəndələri] müharibə zamanında qərq edilən paroxodlarının parasını tələb edirlər.

Versal vahid cəbhəsi

İyunun 19-da Versaldan xəbər verirlər ki, Nazirlər Şurası çexlər ilə ukraynalılar arasında olan ixtilafı bərtərəf etməyə [aradan qaldırmağa] çalışır, tainki almanlar sülh müahidənaməsini imza etməkdən imtina etdikləri təqdirdə, şərqdə almanlar əleyhinə vahid cəbhə vücuda gətirilsin. Müttəfiqlərə lazımdır ki, mərkəzdə, Avropada bolşevizm əleyhinə olan qüvvələri yerləşdirsinlər, tainki bununla da bunların biri ilə Almaniyaya birləşmək imkanı verməsinlər.

Rusiya

Fin cəbhəsi boyu müharibə şiddətlənmişdir.

Bolşeviklərin məğlubiyyəti

Yekaterinodardan xəbər verirlər ki, Berdyansk-Çornı Yar cəbhəsində 9-cu, 13-cü və 2-ci Ukrayna orduları pərişan edilmişdir. Tsaritsın yolunu mühafizə edən 10-cu ordu artıq dərəcədə məğlub olmuşdur.

Estonların hücumu

Estonlular Pskovu və Volmarı işğal edib hücumu davam edirlər.

Kiyevdə üsyan

Kiyev üsyanı gəldikcə şiddətlənməkdədir. Meydanlarda top və pulemyot qoyulmuşdur. Küçələrdə səngərlər yapılib, əhali dükənləri dağıdıb qarət etdiklərindən, nizamsızlıqdır. Kəndlilər Şulyavki tə-

rəfdən müharibə başlamışlardır. Kiyevdən gələn qaçqınlar Kiyev hadisələri haqqında dəhşətlər söyləyirlər. Şəhər üzərində tüstü vardır. Şəhər bir çox yerlərdən yanır. Ümdə küçələr dağılmışdır. Tramvay vaqonları səngər halına salınmışdır. Çin əsgərləri kefləri istədiklərini edirlər. Arvadlara təcavüz edib, uşaqları öldürürlər. Kiyev-Poltava dəmiryol hərəkəti dayanmışdır.

Krım

Yaltadan Batuma gələn balıqçılar nəql edirlər ki, üç nəfər keşişdən başqa "Fransa" adlı mehmanxananın sahibi də güllələnmişdir. Mehmanxana sahibi müqəssir edilmiş ki, guya onun evində Dabravol ordusunun teleqraf acentəliyi varmış. Müsəlmanlar bitərəfliyə istinadən əsgərliyə getməyirlər. Bir çoxları şəhərdən çıxıb dağlara getmişlərdir. Yalta və Simferopol tərəfdə əsgər cəm edilməsi işləri pərişandır. Perekop üzərində almanlar və müsəlmanlar fürsət tapdıqca dabravollar tərəfinə keçirlər. Bir dəstə müsəlman axtarılarəkən pulemyot tapıldıqda 12 nəfəri güllələnmişdir. Feodosiyadan xəbər verirlər ki, Qışlaq koloniyasında olan bolqarlar bolşeviklər tərəfinə keçmişlərdir.

Müsəlman əhalisi bitərəfdir. Onların başçılarından bir neçə nəfər türklər müsəlmanlar arasında bolşeviklərin tərəfini saxlayırlar. Baxçasarayda "Yeni dünya" adında türk dilində bolşevik qəzetəsi nəşr edilir. Bu qəzetədən Krım kəndlərinin hamısına, hətta Türkiyəyə göndərilir. Oraya hər bir münasib zamanda silah dəxi yollayırlar. Tüfəngin qiyməti 2 min rublədir. Baxçasarayda bolşeviklər bir çox müsəlman mitinqləri tərtib edirlər.

Benderə hücum

Novorossiyskə xəbər verirlər ki, bolşevik dəstələri Benderə hücum etmişlərdir. Romaniya əsgərlərinə qoşulan fransız qarnizonu düşməni Dnestrdən ətrafa atıb əhvalı düzəltmişdir.

Təkbiz

Soçidən xəbər verirlər ki, Abxaziyanın Rusiyaya yarışması haqqında Dabrovol ordusu komandanlığı yanına istidadan [xahişdən] ötrü Abxaziya heyəti göndərilməsi şayiələri yalandır.

TÜRKÜSTANDA

- Mövsuq [etibarlı] mənbələrdən verilən xəbərlərdən aşkar olmuşdur ki, Aleksandrovsq fortu yanında bolşeviklər tərəfindən başlanan əməliyyat Əfqanıstan və Hindistan iğtişası ilə sıxı bir surətdə əlaqədadır. Moskvadan verilən əmrə görə, Hacı-Tərxan bolşevikləri ingilislərlə mübarizədə bulunan və bolşeviklərə hüsn-təvəccöh bəsləyən təzə əfqan əmirinin köməyinə göndərilmişlərdir.

- Alınan məlumata görə, Türkünstan oblastı əhvalı xeyli ciddiləşmişdir. Bolşeviklər qəti hücumu keçib Mərv şəhərini, Kuşka körpüsünü işğal etmişlər. Belə ki, Aşqabad təhlükə altındadır. Türkünstan əhvalının bu cür ciddi olması ingilisləri oraya qüvvə göndərməyə məcbur etmişdir. Türkünstan əsgərlərinin köməyinə Dabravol dəstələri və zirehli avtomobillər də göndərilmişdir. Türkünstandan xəbər verirlər ki, mayın 27-də bolşevik dəstələri Əfqanıstana daxil olmaq üçün Kuşkaya çatmışlardır.

Türkünstanda bolşeviklər

Türkünstanda bolşeviklər Qəhqədə dayanmışdılar. Oradan irəliyə yürüş etməyib, Məşhəd tərəfindən cinahlarının çevrilməsindən ehtiyat edirlər. Krasnovodskda ingilislərin müxtəsər qüvvələri vardır ki, şəhərin 6 verstliyində xəndəklərə girmişlərdir. Bolşeviklər cərgəsindən qaçanları böyük qiymətlə gizləyirlər. Matroslar əvvəla onları həbsxanalara doldurub, sonra 3500 rublə mükafatla Bakıya göndərilirlər. Aşqabadda qara çörəyin gırvənkəsi 7 manatdır.

Türkünstandan son məlumat

Türkünstandan alınan son məlumata görə, Duşak altında bolşeviklərin qabaq səfləri pərakəndə edilmişlərdir. Bolşeviklər 300 nəfər tələfat və 100 nəfər əsir vermişlərdir. Dabravollar onlardan 2 top, 29 pulemyot və 300-dək tüfəng qənimət almışlardır.

Əfqanıstanda

- "Krasnovodsk" qəzetəsi xəbər verir ki, şayiata görə əfqanlar buxaralılarla birləşib bolşeviklərin arxasında böyük üsyan qaldırmışlardır. Bolşeviklərin macar dəstələri tərk-silah edilmişdir. Bu münasibətlə Daşkənddə halət həyəcanlıdır. Deyirlər ki, orada da üsyan qalxmışdır. Fərqanə də öz növbəsində Əndican xətti ilə bolşeviklər üzərinə hücumu başlamışdır.

- Türkünstan bolşevikləri ilə mübarizədə bulunan Türkünstan hökuməti əsgərləri türkmən süvariləri, zabit bölüyü, könnüllü dəstələri və Qafqaziya cəbhəsində olan sabiq Tersk dabravol naçalnik pol-

kovnik Litvinovun təşəbbüsü ilə Şimali Qafqaziyadan Türkünstanə gətirilmiş nizamı dabravol dəstələrindən ibarətdir. Türkünstan Müdafiə Komitəsi siyasi təsəvvüratə görə öz əsgərlərinin komandanlığını türkmən general Uraz Sərdara vermişdir.

HACI-TƏRXANIN SON DƏQİQƏLƏRİ

Bu günlərdə Hacı-Tərxandan [Həştərxandan] balıqçı qayığı ilə Bakıya varid olanların [gələnlərin] dediyinə görə, oranın əhvalı zeyldəki [aşağıdakı] qərar üzrədir:

İyunun 15-dən başlayaraq 17-nə qədər Biryuçaya Kosa deyilən yerdə 20-25 dənə gəmi dayanmışdı. Gəmilər dabravollar qoşunları ilə yüklü idilər. Gəmilərin qabağında saatda 32 uzla məsafə yol gədən lodkalar [qayıqlar] var idi. Bu lodkalarda kiçik toplar var idi. Ayın 15-dən başlayaraq Şura qoşunları Biryuçaya Kosadan yavaş-yavaş Hacı-Tərxana tərəf çəkilib özləri ilə bərabər batareyaları da aparırlardı. İyunun 17-də səngərlərdə 1000 nəfərə qədər qırmızı qoşun qalmışdı. Bunlara kömək gələcəyi vəd edilmişdisə də, gəlmədi.

İyunun 17-də axşam saat 8-də Krasnı Yar tərəfdən qaçan əsgərlər gəlib oranın dabravollar tərəfindən işğal edilməsini xəbər vermişlərdir. Buna görə də qaçmaq lazım olduğunu söyləmişlərdir. Dabravollar oranın bolşeviklər tərəfindən təxliyə edilməsini bilməyib, bir saat 45 dəqiqə zərfində oranı bombardman etmişlərsə də, cavab alamamışlardır. Son-

ra vəkillər göndəriblər, vəkilləri orada heç kəs görməyib geri qayıtmışlardır. Bundan sonra dabravollar oranı işğal etmişlərdir. Bolşeviklər oradan Hacı-Tərxana getməyib, Maniç tərəfinə çəkilmışlərdir. Onlar Kuban kazaklarından qorxaraq Don tərəfinə getmək istəyirlər. Hal-hazırda Hacı-Tərxan heç kəs tərəfindən işğal edilməmişdir.

“Volnaya Kuban” qəzetəsi 19 iyun tarixli nömrəsində yazır ki, alınan xəbərlərə görə, bolşeviklər bilküllüyyə [tamamən] Hacı-Tərxanı boşaltmışlardır. Bolşevik donanması Volqa yuxarı getmişdir. Bolşevik əsgərləri də dəmiryol və paroxodlarla getməkdədirlər. Xəzər dənizində olan hamı mayaklar Serebryakov körpüsündən başlamış Hacı-Tərxana qədər bolşeviklər tərəfindən xarab edilmişdir. Volqanın dənizə qarışan yerində bir çox barjalar qərq edilmişdir. Ural kazakları şərqdən, İngiltərə-rus donanması dənizdən Hacı-Tərxana yaxınlaşmaqdadır.

ŞİMALİ QAFQAZIYADA

İnquşistan hakimi general Malsaqov təhti-idarəsində [idarəsi altında] olan yerdə qarətçilik və oğurluqla mübarizə etməkdən ötrü xüsusi alay təşkil etmişdir. Alay öz vəzifəsi ifasına başlamışdır.

Çeçenlərin yığınağı

Dağılmış olan çeçen kəndləri nümayəndələrinin yığınağı iyunun 14-də Qroznıda açılmışdır. Yığınağın məqsədi Çeçenistanda xarab edilən kəndləri bərpa etmək üçün ümumi plan hazırlamaq məsələsini müzakirə etməkdir.

NƏZARƏTLƏRDƏ

Azərbaycan və Ermənistan

Ermənistan Xariciyyə nazirinə bu məzmununda bir teleqraf göndərilmişdir:

“Zaqafqaziya millətlərinin cümhuriyyəti elan edildikdən sonra Ermənistan və Azərbaycan cümhuriyyətləri daxilində qanlı müsadimələr [toqquşmalar] vaqe olmuşdur ki, qayət fəna nəticələr vermişdir. Keçən il müsəlman və erməni kəndlərinin dağılması, müsəlmanlarla ermənilər arasında olan qətl-qarət tərk edilmişdir. Bunların həpsinin nəticəsi o oldu ki, bu cümhuriyyətlər daxilində külli müsəlman və erməni fərariləri [qaçqınları] yığıldı. Ona görə də müsəlmanlarla ermənilər arasında mübahisə və gərginlik başlandı. Ən ibtida [ən başda], Zaqafqaziya cümhuriyyətləri elan edildikdə, bu cümhuriyyətlər üçün qayə və əsas qonşular arasında hüsn-rafət sanılmışdı. Məttəəssüf [təəssüf ki], yuxarıda zikr edilən səbəblərə görə, bu hüsn-əlaqəni bərpa etmək olmayır. Bu hadisələri ədalətə müvafiq və tərəfgirlik etmədən təhqiq etməyə və bu cür hadisələr təkrar olmaq üçün lazım gələn tədbirlər ittihaz etmək [tədbirlər görmək], hakəza [həmçinin] ən kəskin hal kəsb edən qaçqın məsələsini islah etmək adi gözəl əlaqənin başlanmasına yeganə bir vasitə olardı. Buna görə Azərbaycan hökuməti Ermənistan hökumətinə təklif edir ki, yuxarıda zikr olunan məqsədlə Ermənistan, Azərbaycan hökumət və Parlaman üzvlərindən ibarət bir komiyaon təşkil edilsin. Azərbaycan hökuməti ermənilər lazım görsələr, mədəni Avropa və Amerika nümayəndələrinin də həman komiyona

daxil olmalarına heç bir vəch ilə mane deyildir.

*Xariciyyə naziri əvəzi:
Adil xan Ziyadxan”*

DAŞNAKLARIN MÜFƏTTİNLİYİ

Xunxar [qanıçən] və dünya üzünə gələndən bu günədək məzlum demokratiya [xalq] qanı tökməkdə olan daşnaklar gecə-gündüz müfəttinlik [fitnəkarlıq], iftiraguluq [iftiraçılıq] yapıb müsəlmanları, xüsusən türkləri olmanın xəyanətlərdə ittiham etməyə, onların arasında hərdən-bir müşahidə edilən hərəkətə əksinqilab və ittihadı-islam [islam birliyi] rəngi verib Yevropa nəzərindən salmağa çalışırlar, qəzetələrinin bir nömrəsini fitnə və böhtanla dolu məqaləsiz keçirməyirlər. Nümunə üçün “Aşxatavor”un 126[-cı] nömrəsinin “Şərqi əksinqilabçılığı” sərlöv-həsində baş məqaləni götürəlim:

“Düvali-müttəfiqənin [Müttəfiq dövlətlərin, Antanta dövlətlərinin] İstanbula daxil olub Yeni türklərin məğlubiyətlərinin əvvəl günlərindən “Aşxatavor” şərqdə, müsəlman aləmində müxtəlif qara qüvvələrin əksinqilab hərəkətində bulunmaqlarını hamıya bildirməyə çalışır. Bunu göstərmək üçün lazım idi müvəffəqiyyətsiz bir hərəkət. İndi isə ona ehtiyac qalmayıb. Çünki həman hərəkət öylə halət kəsb edib [elə vəziyyət alıb] və bütün Yaxın Şərqi başı üstə öylə bir təhlükə asıbdır, hamı onu görüb-duya bilir. Mədəniyyət, siyasət və zəhmətkeş sinifinin əleyhinə nəhayət dərəcədə böyük və təhlükəli bir əksinqilab iğvası [oyunu, hiyləsi] hazırlanıb nizama salınmaqdadır. Bu öylə möh-

lik [ölümcül] təhlükədir ki, nəinki Qərbdə inqilab hərəkatını yox edə bilər, hətta bütün Şərqi sirayət [yayılmı] təhdidi altına ala bilər.

Yeni türklərin səyləri açıq və aşkardır – hazırkı mütərəddid [qeyri-stabil] halətdən istifadə etmək. Bu qəsdlə ki, bəlkə özünə bir şey hasil ola və məqsədlərinə nail olmaq üçün pişəzvəqt [qabaqcadan] hazırladıqları proqramları üzrə iş görməyə [nail olalar]. İnkilabçılar tərəfindən meydana çıxarılmış tayfaların müqəddəratı kəndi ixtiyarlarına verilmək şüarı ilə istifadə edərək Jön türklər bir taqım cümhuriyyətlər təşkilinə şüru edirlər [girişirlər] ki, gələcəkdə əksinqilab hərəkatı başlandıqda özləri üçün hazır istinadgah olsun. Odur ki, Tələt, Ənvər binagüzarlığı [sərəncamı] ilə Azərbaycan, Axısxa, Qars, Naxçıvan, Araz, Ərzurum və Trabzon cümhuriyyətləri meydana gəlirlər ki, lazım olan vaxtda özlərinin qara fikirlərini yerinə yetirsinlər.

Digər tərəfdən də bolşevik hərəkatına bürünüb etilafçı hökumətlər [Antanta] əleyhinə camaat arasında narazılıq törədib, onların zəifliklərini, özlərinin muntəzəm olmaqlarını sübuta çalışmaqdadır. Hələbdə, İstanbulda, Trabzonda, İzmirdə olan qətləmə hazırlıqları buna böyük bir dəlildir. O biri yandan da ittihadı-islam hərəkatı meydana gətirməyə çalışırlar. Bu yolda onlar avam camaatın fanatizmasını əllərində bir vəsilə edib də kamali-müvəffəqiyyətə nail olurlar. Əfqanıstan, Misir, Konya, Hindistan hadisəti Yeni türklərin bu siyasəti nəticələridir.

Hər yerdə vaxtında hazırlanmış böyük ittihadı-islam hərəkatı-kəbirəsi [böyük hərəkatı] Ermənistandan tutmuş Qa-

rabağa, Qarabağdan Misirə, Misirdən İstanbuldakı bütün islam aləmində gördüyümüz hərəkat yeni türklərin həman bu səylərinin nəticəsidir ki, var. Şərqdə əlan [indi] müşahidə edilən hərəkat öylə bir böyük əksinqilab hərəkatıdır ki, onun müqabilində qeyri xırda hərəkatlar əhəmiyyətlərini itirirlər. O cəhətə, lazım gəlir ki, inkilabçı siniflər pişəzvəqt lazım tədbirlər ittixaz etməlidirlər ki, paşaların həmin əksinqilab hərəkatının önünü alsınlar. Yoxsa həmin hərəkat nəinki Şərqdə əlan cüzi inkilabiyyunları, ola bilər hətta bütün mədəniyyəti nüfuzdan salar. İnkilabçılar bu hərəkatla şiddətli mübarizə başlayıb türklərin tükənməz zülüm işthalarına birdəfəlik intəha verməlidir.”

İştə fitnə, iştə provokasiya!

Erməni Milli Komitəsinin “Naşə vremya” qəzetəsi “erməni dilini bilməmiş olsaydı” bizə eylədiyi töhmətləri geri götürüb “Aşxatavor”ların üzərinə yüklərdi.

MƏTBUAT

Erməni siyasətçilər əskidən bəri adət etmiş olduqları həyasızlıqlarından əl çəkməyirlər. Türk millətinin yamanlığına sərf etdikləri hümməti bu vaxtdək özlərinin yaxşılığına işlətməmiş olsaydılar, bəlkə çoxdan bəri rahi-nicata [qurtuluş yoluna] çıxmışdılar. Amma siyasətçilikdən vaz keçməyirlər. Bütün erməni demokratiyası [xalqı] həman bir neçə siyasətçinin intriqası qurbanı olaraq xoş günə həsrətdirlər. Əzcümlə [o cümlədən] Qarabağ erməniləri dinc, fərəğət yaşamaq arzularına rəğmən, intriqa fədası olub nəhayət dinc qonşuları olan türk əhalisi ilə qanlı toq-

quşmaya belə vardılar. Şimdi erməni hökuməti öz siyasətlərinin nəticəsi olan Qarabağ hadisəsindən istifadə edərək Azərbaycan hökumətinə bir protesto notası təqdim etmişdir. Rus dilində nəşr olunan “Azərbaycan” rəfiqimiz həman protestonun əsassız və erməni hökuməti məlumatının həqiqətdən uzaq olduğunu göstərərək yazır ki:

“Fəqət erməni mütəəssib [mürtəcə] mətbuatı və erməni siyasi dairələrinin Qarabağ məsələsi ətrafında qaldırdıqları bunca səs-küy onun üçün deyil ki, mühüm bir hadisə vəqə olmuşdur, onun üçün deyil ki, bir dənə erməni kəndi talan edilmişdir, onun üçün deyil ki, İrəvan erməni camaatı həqiqi tədbirlərlə Qarabağ ermənilərinin əhvalını yaxşılaşdırmaq istəyirlər. Məqsəd və plan ancaq Azərbaycan hökumətini rüsvay edib Qarabağ məsələsi haqqında İngilis Komandanlığının fikirini dəyişməyə çalışmaqdadır. Əgər Qarabağ ermənilərinin “vəliyyün-nemətləri” bəzi “xadim”lərin siyasətçiliyi sayəsində mahalın sair qismindən ayrı düşmüş və bundan dolayı fəlakətə uğramış olan qardaşları üçün doğrudan da adi bir həyat şəraiti hasil etməyə çalışsalar, başqa tədbirlər görməlidirlər. Onlar hadisəti təhqiq edər və görərlərdi ki, dağlıq hissə erməniləri səhrasız dolana bilməzlər və Qarabağda sülh və müsəlmanət [əmin-amanlıq] bərpası üçün tədbirlər görərlərdi. Fəqət bu vaxtdək bunu etməmişlərdir. Biləks [əksinə], general-qubernatorun hər növ sülhcuyana [sülhpərvər] təşəbbüsləri (buna dəlil-sübutlar var) erməni başçıların şiddətli etirazına məruz qalmışdır. İrəvan siyasətçilərinin bütün böylə raftarı Qarabağ-

da milli ehtirasatı alovlandırmış və ermənilərin iqtisadi əhvalını daha da fənaləşdirmişdir. Qarabağda erməni kəndliləri və şəhər burjuaziyası Azərbaycan hökuməti ilə mübarizənin nahaq və mənasız olduğunu anlayıb mübarizədən yorulmuş və siyasətlərini dəyişmişlərdir. Məclisi-Məbusan heyətinin təhqiqat və istintaqından anlaşıldığı üzrə, onlar dərk etmişlərdir ki, Azərbaycan hökumətini qəbul etmədikcə nizam və asayiş və vadi ilə əlaqə hüsulu mümkün olmayacaqdır. Qarabağda bizim tədrici, azar və əziyyətsiz fəaliyyətimiz nəticəsində Qarabağ məsələsinin qurtarması yaxınlaşmışdı. Fəqət birdən-birə Qarabağda tam asayiş bərpa edilmiş, möhkəm və mütəşəkkil hökumət idarəsi vətəndaşlara tam səlamət və əmin-amanlıq təmin etdiyi bir zamanda, erməni kəndliləri maddi və iqtisadi rifah hallarının tamamilə vadi ilə sığı əlaqə hüsulu ilə mərbut [bağlı] olduğunu və bunun da ancaq hökumət idarəsi altında əmələ gələ biləcəyini anladığı halda, İrəvan agentlərinin təəssüb sərməstliyindən ayılmış olan Qarabağ erməniləri bütün erməni həyatında Qarabağın biyaban içində bir vahə kimi qaldığını, bu da Azərbaycan hökuməti tərəfindən saxlandığını gördükləri bir zamanda, böylə bir zamanda erməni hökuməti haqsız notası və mütəşəkkil gurltuları ilə Qarabağda erməni-türk münasibətində sönmək üzrə olan ehtirasata bir də od vurur.”

Rəfiqimiz pək haqlı olaraq erməni hökumət və məsuliyyətli siyasi dairələrinin böylə xətti-hərəkatının ermənilər üçün pək ağır nəticələr verə biləcəyini qeydlə, iki cümhuriyyət və millətin sülh

və müsəlmlərlə yaşaya bilməsi üçün ədalətli rəftar və hadisə-siyasiyyəyə [siyasi hadisələrə] haqq və ədalətlə baxmaq lüzumunu göstərərək, axırda bu məsələdə Azərbaycan hökumət və siyasətlərinin rəftarına keçərək yazır ki:

"Azərbaycan hökuməti və siyasi dairələri Qarabağ haqqında möhkəm və müəyyən bir vəziyyət almışlardır və öz xətti-hərəkətlərini sülhcuyana və hüquq əsası ilə davam etdirəcəkləridir. Qarabağ məsələsində özlərinin haqlı olduqlarını dərk və Qarabağın səadət və rifah halını bütün Azərbaycanın səadət və rifah halı hesab edərək biz Qarabağ məsələsi ətrafında rəsmi və qeyri-rəsmi agentlərin fəaliyyətinə qarşı laqeyd qala bil[m]əriz."

BAKI XƏBƏRLƏRİ

Denikin casusları

Yalama mövqifinin [stansiyasının] sərhəd naçalniki Türük və Məabir [Nəqliyyat və Rabitə] nazirinə məlum etmişdir ki, gecə o, bir nəfər minik tövqif [həbs] etmişdir ki, onda bir dənə də əks götürən makina, topoqrafiya alət [alətləri] tapılmışdır. Yalama və Xaçmaz mövqiflərində miniklərin vəsiqələrini təhqiq etmək üçün xüsusi məmurlar qonulmuşdur.

AZƏRBAYCANDA

Lənkəranda

Lənkəranda Bank təriqi [yolu] ilə Bakıya gələn xəbər verirlər ki, hərçənd əhalinin əksəri Lənkəran Şura hökumə-

tinə meyil və məhəbbət bəsləməyirlərsə də, lakin Lənkəran asudəlikdir. Şura hökumətinə Privolnoye və Qriqoryevo nam [adlı] iki kənd müavinət edir. İcra komitəsinin başında Tituşkin dayanmışdır. Bolşeviklər orada hələlik heç bir ciddi tədbir göstərməmişlərdir. Yalnız bir çox həbs və edamda bulunmuşlardır. O cümlədən Sentrodomun [Mərkəzi Ev Komitəsinin] nümayəndəsi Kuznetsovu atmaqla qətl etmişlərdir. Burjuaziyadan təzminatı-hərbiyyə almağa hazırlanırlar. Lənkəranlıların əlində paroxod yoxdur. Yalnız balıq və motor lodkalarından istifadə edirlər. Bunlarla Banka göyerti gətirib oradan paroxoda verirlər. Sara cəzirəsində [adasında] vaqə balıq mədəni dayanmışdır. Əməllər ərzaq almadığına görə acılığa mübtəla olmuşlardır. Külli göyerti ki, daima Bakı ondan istifadə edirdi, şimdi dəyilməmiş qalmaqdadır.

ERMƏNİSTANDA

Türkiyə erməniləri və Parlaman seçkiləri

Türkiyə ermənilərinin Erməni Parlamanı seçkilərində nə cür vəziyyət alacaqları məsələsini aşkar etmək qəsdilə iyunun 12-də Aleksandropolda [Gümrüdə] qərb rayonu ermənilərinin bələdiyyə idarəsi salonunda ümumi iclasları olmuşdur. Qarabət Qaraxanyan sədarət etmişdir. Bir çox nitqlərdən sonra müttəhidülqövl [yekdilliklə] aşağıdakı qətnəmə qəbul edilmişdir:

1) Poqos Nubar paşa Kabinəsi təbrik edilsin.

2) İrəvan, yəni Erməni Qərbi Şurasının üsulsuz təzi-hərəkəti əleyhinə protesto edilsin.

3) Ararat hökumətinə müraciətən təklif edilsin ki, hökumət özünü müvəqqəti elan eylesin. Bu da belə edilməlidir ki, həqiqi hökumət Poqos Nubarın Kabinəsindən ibarətdir.

4) Hərgah Ararat hökuməti mayın 28-də istiqlalıyyət haqqında elan etdiyi əqdnaməni – ki bu əqdnamə ilə hökumət özünü müttəhid [vahid, birləşmiş] Ermənistan və daimi hökumət elan edir – dəyişməyə qərbi (Türkiyə) erməniləri seçkilərdə iştirak etməyəcəkləridir.

Qars və İğdır dəstələrinin məlumatı

Diqor icmasına mütəəlliq [aid] olan Sakop kürdləri Argaca hücum etmişlərdir. Qorxanda olan qara-mal qovulub aparılmışdır. Hücum edənlərdən biri tutulmuşdur. Alınan xəbərlərə görə, Əlimirzə Xarababazar dərəsindədir. Belə görünür ki, Əlimirzə köçəriləri Simaxa müşayiət etmək fikrindən daşınmışdır. Mərdənək səmtində üç nəfərdən ibarət kürd dəstəsi iyunun 15-də Muzaret kəndinə hücum etmişdir. Erməni dəstələrinin köməyi ilə hücum dəf edilmişdir. Dördkilisə və ona yaxın rayonlarda min nəfərdən ibarət kürd dəstəsi olduğu kəşf edilmişdir.

İğdır dəstəsinin məlumatı

Erməni komandanlığının tələbatına baxmayaraq, kürdlər dinc əhali üzərinə hücum və əhalini qarət etməkdə olduqlarından, cəza dəstəsi göndərilmişdir. Kürdlərin quldur dəstələri dağıdılmışdır.

Amerika Səfərətini qarət

Müsəlləh [silahlı] müsəlmanlar Urmiyədə Amerika heyəti binasına hücum etmişlərdir. Burada Amerika heyəti ilə qayıtmış olan erməni və assuri qaçqınları yaşayırmış. Üç yüz nəfər ölüb, yüz əlli nəfər yaralanmışdır. Amerika heyəti sədrinin oğlu yaralanmışdır. Sədrin arvadına təcavüz olmuşdur. Şayiata görə, Amerika konsulu və Urmiyə sabiq general-qubernatoru Urmiyəyə azim olmuşlardır [getmişlər].

Davidxanyan

Erməni hökumətinin Ümuri-Xeyriyyə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi] Bakı erməni məhəlli [yerli] əhalisinin halını öyrənib Azərbaycanda nümayəndə təyin edilməsi haqqında müzakirətdə bulunmaqdan ötrü Tiflisdə olan nümayəndəsi Davidxanyanın Bakıya əzimet etməsi [yola düşməsi] binagüzarlığını [sərəncamını] vermişdir.

Kürdlər Ermənistanına göndərilir

Türkiyə hökumətinin təşəbbüsünə görə, 10 min nəfərdən ibarət birinci kürd karvanı şərqi vilayətlərə göndərilir. Türkiyə hökuməti yolda onlara hər cür müavinət olunması üçün tədbirlər ittixaz etmişdir [tədbirlər görmüşdür].

Corab məşını

Hər bir əşyası ilə nömrə 14, qrammofon plastinkaları ilə, köhnə işlənmiş simli skripka və telefon aparatı satılır. Xahiş edənlər bu adresə müraciət edə bilərlər: Kamenski küçə, nömrə 52. Səhər saat 10-dan 6-ya qədər.

Diş həkimi R. S. Fuks

Qəbul edir: 9-dan 10-a dək; 5-dən 7-yə dək. Ünvan: Mariinski, nömrə 18. Ferdinandin aptekası ilə bərabər. Telefon nömrə 34-15.

10202

**Berlin Darülfünunu doktoru
S. İ. Kopelioviç**

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqlarını qəbul edir səhər saat 10-dan 1-ədək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28. Və 93.

8765

**Petroqraddan gəlmiş doktor
İshaq Avetisoviç Atayans
(professor Mixaylovun müavini)**

Mamalıq, qadın və urologiya naxoşluğu-na mübtəla olanları qəbul edir. (Bövl [idrar] yolu azarına, köhnə və təzə süzənəyə müalicə edir.) Bövl yolunu elektrik aləti ilə müayinə edir. Hər gün saat 3-dən 6-ya kimi. Çaharşənbə günləri fəqirləri pulsuz qəbul edir. Ünvan: Telefonu küçə, nömrə 6.

8798

Diş həkimi S. M. Hamburg

Nikolayevski nömrə 29, Parlaman qarşısında. Telefon nömrə 5-96. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Dişləri ağrısız çəkir.

8756

**Arvad diş həkimləri
Z. A. Şexter və xanım**

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayıрма dişlər. Dişin yaxşı qayıdırılması təmin olunur. Kənardan gələnələr üçün tezliklə görülür. Qiymətlət münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək. Voronsovski küçə 17 nömrəli evdə, paradı qapıdan.

8753

Doktor S. İ. Zaks

Zöhrəvi, dəri və sifilis naxoşluqlarını qəbul edir. 606 və 914 müalicəsi. Naxoşları hər gün qəbul edir saat 4-dən 7-yədək. Vorontsovski küçə nömrə 43, 2-ci mərtəbə.

8776

**Bəhri-Xəzər İstehlak Cəmiyyəti
“Kooperatsiya” müalicəxanası**

Hər növ naxoşluqlar qəbul olunur. Müalicə haqqı üzvlərdən 4 rublə, qeyrilərdən isə 6 rublə. Bolşoy Morskoy küçə, Tarqovinin küncündə Həsənovun evində, yolu Bolşoy Morskoydan. Telefon nömrə 26-90.

Əmrəzi-daxiliyyə [daxili xəstəliklər] 9-11 Balayan

Mədə naxoşluğu 12-2 Mejebovski; 4-6 A. Seyidov

Əmrəzi-əsəbiyyə [əsəb xəstəlikləri] 12-2 Şmirqeld

Cərrahiyyə 9-11 Sander
Uşaq naxoşluğu 9-11 Rabinoviç; 4-6 Bron
Arvad naxoşluğu və mamalıq 9-11 Pines; 12-2 arvad həkimi Şapiro-Rotman; 4-6 S. Seyidov[a]

Dəri və zöhrəviyyə 9-11 O. Şamkoryan; 12-2, 4-6 Pernik

Göz naxoşluğu 9-11 Cəfərov; 4-6 arvad həkimi Qeqamyan

Qulaq və boğaz ağrısı 12-2 B. K. Fin-
kelşteyn;

Diş ağrısı 9-11 Suşon-Sivkina; 4-6 İtkin
Müalicəxana müdiri bakteriooloq Lyuba-
şevskaya

Müalicəxanada konsultasiyalar icra olunur. Operasiya, konsultasiya razılıq ilə. Çiçək döyülür, şəhadətnamə verilir. Analiz qəbul olunur. 606 və 914 müalicəsi.

10208

**Müvəqqəti müdir:
Hacıbəyli Üzeyir****QEYD VƏ ŞƏRHLƏR****“Səddi-İskəndər”**

səh. 451. “Səddi-İskəndər”: rəvayətə görə, İskəndər Zülqərneynin “yəcuc” və “məcuc” adlı qövmlərin fitnəsindən qorunmaq məqsədi ilə çəkirdiyi möhkəm sədd.

İran-Azərbaycan

səh. 452. “İran qəzetəsinin tərəfindən”: qəzetdə “tərəfindən” yerinə “tərəfindən” getmişdir.

səh. 453. “Füstel de Kulanj”: qəzetdə təhrif edilmişdir.

“Bustanüs-səyahət”: Azərbaycan səyyahı və coğrafiyaşünası Hacı Zeynalabdin Şirvaninin əsəri.

“Həmdullah”: XIV əsrdə yaşamış iranlı tarixçi və coğrafiyaşünas Həmdullah Müstəvfi nəzərdə tutulur; qəzetdə bu ad təhrif edilmişdir.

“Məsələyi-Şərqiyyə”: Krayblisin “Rusiyanın Şərq siyasəti və vilayəti-şərqiyyə məsələsi” adlı əsəri nəzərdə tutulur. Bu kitab 1913 və 1916-cı illərdə İstanbulda çap edilmişdir.

səh. 455. “Milləti-Türk”: Vamberinin 1885-ci ildə Leypsiqdə nəşr edilən “Das Türkenvolk” adlı əsəri nəzərdə tutulur.

“Mətinü-səltənə”: İranlı qəzet nəşiri Əbdülhəmid Səqafinin ləqəbi idi.

“Kamil”: ərəb tarixçisi İbnül-Əsir İzzəddin əl-Cəzərinin ümumi tarix kitabı “əl-Kamil fit-tarix” nəzərdə tutulur.

“Fateh, Səlim, Süleyman”: Osmanlı hökmdarları Fateh Sultan Məhməd (II Məhməd), Yavuz Sultan Səlim (I Səlim), Qanuni Sultan Süleyman (I Süleyman) nəzərdə tutulur.

“Rəşid və Məmun zamanlarında”: Abbasi xəlifələri Harun ər-Rəşid və Məmun nəzərdə tutulur.

səh. 456. “Cüstaniyan”: VIII əsrin axırlarından XI əsrin əvvəllərinə qədər müasir İranın Deyləm bölgəsində hökm sürmüş Cüstanilər xanədanı nəzərdə tutulur.

“Deyləmilər”: İranın Deyləm vilayətində (dağlıq Gilanda) yaşamış tayfa.

“Qaani-əzəm”: Monqol hökmdarı Məngü xan nəzərdə tutulur.

“Elxani-əzəm”: Hülakü xan nəzərdə tutulur. səh. 457. “Təzkireyi-Sadiq”: Sadiq bəy Əfşarın Səfəvilər dövrü şair, rəssam və xəttatları haqqında bibliografik əsəri olan “Məcməül-xəvas” nəzərdə tutulur.

“Töhfeyi-Sami”: Şah İsmayıl Xətəinin oğlu Sam Mirzənin Səfəvi şairləri haqqında bibliografik əsəri nəzərdə tutulur.

Sülh ətrafında

səh. 459. “Babi-ali” (hərfən “uca qarı”): Osmanlı dövlətində Sədrəzəmin (Baş nazirin) sarayına verilən ad; beynəlxalq münasibətlərdə “Osmanlı hökuməti” mənasında işlədilirdi.

Türküstanda

səh. 461. “Aleksandrovsq fortu”: Qazaxıstanın Mangistau (Manqışlaq) vilayətində yerləşən Fort-Şevçenko şəhəri.

Hacı-Tərhanın son dəqiqələri

səh. 462. “uzla” (uzel): saatda 1 dəniz milinə (1852 metrə) bərabər sürət ölçüsü.

“bir saat 45 dəqiqə”: qəzetdə “1 saat 45 saat” getmişdir.

Daşnakların müfəttinliyi

səh. 463. “Yeni türklər”: Osmanlı imperiyasında sultan II Əbdülhəmidə müxalif gənc ziyalılar nəslinin meydana gətirdiyi siyasi hərəkət olan “Jön türklər” (yaxud “Gənc türklər”) hərəkəti nəzərdə tutulur.

Mətbuat

səh. 465. “vəliyyənnemət”: birini bəsləyib böyüdən, saxlayan şəxs.

Azərbaycanda

səh. 466. “Bank”: indiki Neftçala rayonunun Bankə qəsəbəsi nəzərdə tutulur.